

Πρεβεζάνικα Χρονικά

Αρ. 26 (1991)

ΠΡΕΒΕΖΑΝΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ, 26 (1991)

"Τα προβλήματα περί την ίδρυση της
μεσαιωνικής Πρέβεζας. Μια νέα εκδοχή"

Αλέξης Γ.Κ. Σαββίδης

Copyright © 2022, Αλέξης Γ.Κ. Σαββίδης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Αναφορά 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Σαββίδης Α. Γ. (1991). "Τα προβλήματα περί την ίδρυση της μεσαιωνικής Πρέβεζας. Μια νέα εκδοχή". *Πρεβεζάνικα Χρονικά*, (26), 51–62. ανακτήθηκε από <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/prevchr/article/view/30456>

**«Τα προβλήματα περί την ίδρυση
της μεσαιωνικής Πρέβεζας.
Μια νέα εκδοχή»(*)**

Μνήμη Δημήτρη Λουλέ († 30-4-1991)

Αλέξη Γ.Κ. Σαββίδη
Ιστορικού - ερευνητή

Πρίν από δύο χρόνια στη διάρκεια των εργασιών του διεθνούς επιστημονικού συμποσίου «Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΠΡΕΒΕΖΑΣ» (Πρέβεζα 22-24 Σεπτεμβρίου 1989), (1) είχα την ευκαιρία να παρουσιάσω ανακοίνωση με τίτλο «Η τουρκική κατάκτηση της Πρέβεζας από τα Βραχέα Χρονικά». (2) Εκεί εξέτασα τις πληροφορίες που παρέχουν τρία Βραχέα Χρονικά της συλλογής Schreiner (αρ. 58/23, 70/39 και 71/7) (3), που αποδίδουν κοινή χρονολογία για την «κτίση» της Πρέβεζας, δηλ. για την οχύρωση του φρουρίου της από τους Οθωμανούς Τούρκους, και συγκεκριμένα την ε' ινδική του έτους από κτίσεως κόσμου 6995 (= Σεπτέμβριος 1486 - Οκτώβριος 1487). (4) Παρουσίασα επίσης την εικασία μιας πιθανής τουρκικής κατάληψης της πόλης λίγα χρόνια πριν από την προαναφερόμενη ημερομηνία, ίσως το 1477/78 επί σουλτάνου Μωάμεθ Β' του «Πορθητή», ενώ παράλληλα έκανα λόγο για το πρόβλημα της ετυμολογίας της λέξης Πρέβεζα με τις δύο επικρατέστερες απόψεις

(*) Διάλεξη που δόθηκε στη Θεοφάνειο Σχολή της Πρέβεζας στις 19 Οκτωβρίου 1991

(1) Βλ. σχετική παρουσίαση (χρονικό) της Φωτεινής Βλαχοπούλου στο περιοδικό Τετράμηνια τεύχ. 41-42, 'Αμφισσα 1990, σ. 2754-6.

(2) Βλ. εδώ βιβλιογραφία στο τέλος, αρ. 9 με λεπτομερή βιβλιογραφία πηγών και βοηθημάτων.

(3) Πρβλ. Schreiner, τόμος Β', 1977, σ. 528. Βλ. και Soustal-Koder, σ. 242. βλ. ιδιαίτερα στους Soustal-Koder, σ. 93 εξ., 97, 104-5 (Ambrakikos Kolpos), 213-14 (Nikopolis) και 242 (Prebeza).

(4) Όχι το 1495, όπως είχε χρονολογηθεί το γεγονός παλαιότερα.

περί σλαβικής προέλευσης (των Διογένη Χαρίτωνος και Fiodor Uspensky εκ του Perevoz = πέρασμα, διάβαση) ή αλβανικής πρέλευσης (των Κωνσταντίνου Άμαντου και Πέτρου Φουρίκη εκ του προσηγορικού Pteveze Pteveza = μεταφορά, διαμετοκόμηση).⁽⁵⁾ Επίσης παρουσίασα και σχολίασα τις πενιχρές σωζόμενες μεσαιωνικές μαρτυρίες για την ίδρυση της νέας μεσαιωνικής Πρέβεζας, που καλύπτουν την περίοδο από την πρώτη γνωστή μνεία στην ελληνική διασκευή του Χρονικού του Μορέως για το 1292 μ.Χ. ως τα πρώτα χρόνια της τουρκικής κυριαρχίας στην πόλη στα τέλη του 15ου - αρχές 16ου αιώνα,⁽⁶⁾ ενώ - τέλος - επιχείρησα να δώσω ορισμένα στοιχεία για τις ιστορικές τύχες της πόλης από τον 11ο αιώνα και εξής, όταν ως «επίνειον» της Νικόπολης, η Πρέβεζα διαδέχτηκε σταδιακά την τελευταία σε σημασία στην περιοχή του Αμβρακικού Κόλπου σε μια μακρά περίοδο ως το β' μισό του 15ου αι., όταν έλαβε χώρα η οθωμανική κατάκτηση. Τότε προσπάθησα για πρώτη φορά να συνδυάσω την καταστροφή της Νικόπολης μετά τα μέσα του 11ου αι. - συγκεκριμένα περί το 1065 - όχι με κάποια υποτιθέμενη β' βουλγαρική επιδρομή,⁽⁷⁾ όπως μερικώς είχε υποστηριχθεί παλαιότερα,⁽⁸⁾ αλλά με τη μεγάλη επιδρομή του τουρκοφώνου φύλου των Ούζων το 1064-5, η οποία, καθώς φαίνεται, έπληξε καίρια και τον κεντρικό και νοτιο-δυτικό χέρσο ελλαδικό χώρο. Την άποψή μου αυτή επανέλαβα περίπου σε διάλεξή μου στη Θεοφάνειο Σχολή της Πρέβεζας με θέμα «Η Μεσαιωνική Πρέβεζα» (19 Ιουνίου 1990), με αποτέλεσμα να προκληθεί συζήτηση για το συσχετισμό αυτό με τους Ούζους,⁽⁹⁾ πρόσφατα δε σε άρθρο μου για τα τουρκοφώννα προ-οθωμανικά φύλα στο περί Ούζων τμήμα υποστήριξα πως «υπάρχουν σοβαρές ενδείξεις ως τα Σάλωνα (Άμφισσα) και τη Ναύπακτο, απ' όπου πιθανότατα προχώρησαν βορειοδυτικά ως τη Νικόπολη, την οποία λεηλάτησαν το 1065».⁽¹⁰⁾ Η άποψη αυτή, τέλος, επαναλήφθηκε και στην υπό έκδοση ανακοίνωσή μου με τίτλο Byzantines and the Oghuz/Ghuzz. Some Observations on the

(5) Εδώ βιβλιογρ. αρ. 9, σημειώσεις 12α-22. Πρβλ. Φερεντίνος (αρ.13), σ. 52 σημ. 33 όπου ο Φουρίκης παραπέμπεται εσφαλμένα ως Μουρίκης(!).

(6) Η περίοδος αυτή παρουσιάζεται αναλυτικά στα δημοσιεύματα του Φουρίκη (αρ. 15, 18, 19). Βλ. επίσης γενική παρουσίαση στο κείμενό μου «Το Χρονικό της Πρέβεζας/The Preveza Chronicle» (δίγλωσση έκδοση - το αγγλικό κείμενο σε μετ. Νίκου Καράμπελα), που τυπώθηκε στο ΛΕΥΚΩΜΑ ΤΗΣ ΠΡΕΒΕΖΑΣ (1991) από το Δήμο της πόλης. Για την ιστορία της Πρέβεζας (ως το τέλος της τουρκικής κατοχής το 1912) ετοίμασα ειδικό λήμμα για τη β' έκδοση της *Encyclopaedia of Islam/Encyclopédie de l'Islam*.

(7) Ως α' βουλγαρική επιδρομή στην περιοχή λογίζεται εκείνη του Πέτρου Δελεάνου το 1040-41, που στην πραγματικότητα είναι και η μοναδική του 11ου αι. από πλευράς βουλγάρων. Βλ. σχετικά εδώ βιβλιογρ. αρ. 9, σημ. 11. Αυτήν ακριβώς την επιδρομή του Δελεάνου χρονολόγησε παλαιά ο Σεραφείμ (Ξερόπουλος) ο Βυζάντιος, Δοκίμιον ιστορικόν περί Άρτης και Πρεβέζης, Αθήνα 1884 (ανατύπ. Αθήνα 1986), 5 και 341, στο έτος 1034, συνδέοντάς την όμως κακώς με καταστροφή και ερήμωση της Νικόπολης και όλης της επαρχίας της.

(8) Βλ. Δημάρατος, *ΜΕΕ* 20, σ. 654 c. - Εδώ βιβλιογρ. αρ. 9, σημ. 11.

(9) Βλ. σχετικά εφημ. ΤΟΠΙΚΗ ΦΩΝΗ, Πρέβεζα 22-6-1990, σ.1 C-D και 8 C.

(10) Α.Σαββίδης, λ. Τούρκοι, Παγκόσμια Ιστορία (Εκδοτικής Αθηνών), τόμ. Β', Αθήνα 1990, σ. 356-66, εδώ 360 D (Ελληνική Εκπαιδευτική Εγκυκλοπαίδεια, τόμ. 24).

Nomenclatures», στα πλαίσια του διεθνούς συμποσίου «Byzantium and its Neighbours Mid 9th - 12th Centuries» στο Bechyně της Τσεχοσλαβακίας (10-15 Σεπτεμβρίου 1990).

Οι δυσκολίες εντοπισμού του πρώτου οικισμού της αρχικής παλαιάς μεσαιωνικής Πρέβεζας ή Παλαιοπρέβεζας, έχουν ήδη τονιστεί στα προκαταρκτικά του πρεβεζάνικου συμποσίου από την αντιπρόεδρο της οργανωτικής του επιτροπής, καθηγήτρια Μαρία Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου, (11) η οποία κλείνοντας με την ανασκόπηση και τα πορίσματα του (11α) έκανε σύντομη αναφορά στο γνωστό πρόβλημα της χρονολογίας του 1065 και της υποθέμενης β' βουλγαρικής επιδρομής που κατέστρεψε την Νικόπολη, γεγονός που σαν αποτέλεσμα είχε την μετέπειτα ίδρυση της Παλαιοπρέβεζας από Νικοπολίτες φυγάδες την ίδια εκείνη εποχή ή λίγο αργότερα. Κατά την κ. Πελεκίδου η δήθεν β' βουλγαρική επιδρομή του 1065 (12) στην πραγματικότητα δεν έλαβε ποτέ χώρα και θα πρέπει στο εξής να θεωρείται ανύπαρκτη από τους ερευνητές της πρεβεζάνικης ιστορίας.

Ας μου επιτραπεί εδώ να συμφωνήσω μόνο κατά τη ήμισυ με την άποψη αυτή, αφού πιστεύω ότι κατά πάσα πιθανότητα επισυνέβη καταστροφή της Νικόπολης το 1065, όχι βέβαια από τους Βουλγάρους, αλλά από τους τουρκόφωνους Ούζους, στα τελευταία στάδια των επιδρομών των τελευταίων κατά του ελλαδικού χώρου του 1064-5, πριν από τη διάλυση των φυλάρχων τους εκ μέρους των Βυζαντινών. (13) Όπως θα προσπαθήσω να δείξω παρακάτω, την πεποίθησή μου αυτή τη στήριζω

(11) Εφημ. ΤΟΠΙΚΗ ΦΩΝΗ, Πρέβεζα 22 Ιουν. 1990, σ. 8 Α: «Εκείνο που μένει σκοτεινό ακόμη και ελπίζω κάποτε να μελετηθεί διεξοδικά είναι το πότε έγινε ο πρώτος οικισμός της Πρέβεζας. Και αυτό είναι ένα θέμα στο οποίο νομίζω ότι θα μπορούσαν να βοηθήσουν πολύ οι αρχαιολόγοι».

(11α) Το κείμενο δημοσιεύτηκε πρόσφατα στο περιοδικό «Πρεβεζάνικα Χρονικά», 2η περ., 60 έτος, τεύχ. 23, Ιαν.-Ιούν. 1990, σ. 4-7.

(12) Σημειωτέον ότι η «β' βουλγαρική επιδρομή του 1065» σε διασύνδεση με τη γένεση της Πρέβεζας αναφέρεται και στο φυλλάδιο του Λάζαρου Συνέσιου με τίτλο «Πρέβεζα-Διαχρονική ιστορική επισκόπηση», στα πλαίσια του πρεβεζάνικου συμποσίου του 1989 (συνολικά 5 σελίδες, εδώ σ.1).

(13) Για την ουζική επιδρομή του 1064-5 κατά μήκος του κάτω Δούναβη στη Δοβρουτζά, στη Θράκη, στη Μακεδονία και στον κεντροδυτικό ελλαδικό χώρο βλ. Ατταλειάτης, CSHB, 83-7. Συνεχιστής Σκυλίτζη, έκδ. Ε'. Τσολάκης, 114-15. Ζωναράς, CSHB, τόμ. Γ', 678-9. Εφραίμ Αίνιος, έκδ. Οδ. Λαμπιδής, τόμ Α', στίχ. 3319 εξ., 3331 εξ. Χρονικό Γαλαξειδίου, έκδ. Ηλίας Αναγνωστάκης, Αθήνα 1985, 20-2 και σχόλια 78-9. Πρβλ. Κ. Παπαρηγόπουλος, Ιστορία Ελληνικού Έθνους, έκδ. Π.Καρολίδης, Αθήνα 1932, τόμ. Δ' 2, σ. 11-12. F. Dolger, Regesten, τόμ. Β', Μόναχο - Βερολίνο 1932, αρ. 955. P. Charanis, The Byzantine empire in the 11th century, στον K. Setton (επιμ. έκδ.), History of the Crusades, τόμ. Α', Μάντισον 1969, σ. 185-6. P. Diaconu, les Petchénégues au Bas-Danube, Βουκουρέστι 1970, 79-81. G. Os Trogoritsky, Ιστορία βυζαντινού κράτους, τόμ. Β', Αθήνα 1979, 232-3. Ζακυθηνός, Βυζαντινή Ιστορία Α': 324 -1071, Αθήνα 1977 (ανατ. 1989), 503. Ι. Καραγιαννόπουλος, Ιστορία βυζαντινού κράτους, Β': 656-1081, Θεσσαλονίκη 1981, 561-2. Αικ. Χριστοφιλοπούλου, Βυζαντινή ιστορία, Β': 867-1081, Αθήνα 1988, 220-21. A. Savvides, The Invasion of the Turcophone Uzes/Ouzoi in the Balkans in A.D. 1064-5, Actes 6ème congr. Intern. D' etudes. du sud-est Européen, Resumes des communications, Histoire, 1, Σόφια 1989, σ. 132.

1691. Preveza under attack by the Venetians in 1684.
Engraving by Coronelli and Locatelli.

1691. Η Περσφόλη της Πρεφέζας από τους Βενετούς το 1684.
Γραφιστά των Κορονέλλι, Λοκατέλλι.

σε ένα σημαντικό απόσπασμα από το χρονικό του Γαλαξειδίου, του οποίου ο συγγραφέας, ο ιερομόναχος Ευθύμος, μπορεί μεν να έγραψε πολύ αργότερα από τα αφηγούμενα γεγονότα, στις αρχές του 18ου αιώνα, φαίνεται όμως ότι γνώριζε κάποια σημαντική και άγνωστή σε μας παλαιότερη πηγή σχετικά με την ογουζική εισβολή του 1064-5.(14)

Αναπόφευκτα, νομίζω, ότι το πρόβλημα της ίδρυσης, της πρώτης εμφάνισης της μεσαιωνικής Πρέβεζας (Παλαιοπρέβεζας) πρέπει να συνδεθεί με την καταστροφή και εξαφάνιση της ζωής στη μεσαιωνική Νικόπολη, θέμα το οποίο πραγματεύτηκε ο καθ. Ευάγγελος Χρυσός στο πρεβεζάνικο συμπόσιο του 1989.(15) Η σύνδεση αυτή είναι αναπόφευκτη ακόμη και αν κανείς δεν κάνει αποδεκτή την πιθανότητα συσχετισμού των γεγονότων του 1065 με τους Ούζους. Αν και, όπως έδειξε παλαιότερα ο ακάματος ερευνητής της ιστορίας της περιοχής, Πέτρος Φουρίκης, σε καμιά περίπτωση δεν πρέπει αν συνθεθούν ή να ταυπιστούν τοπογραφικά η Νικόπολη με την Παλαιοπρέβεζα,(16) εν τούτοις η εμφάνιση της τελευταίας μετά από την καταστροφή και τον μαρασμό της πρώτης φαίνεται ότι βρίσκει σύμφωνους τους περισσότερους μελετητές που ασχολήθηκαν με το ακανθώδες αυτό θέμα. Ο Φουρίκης πράγματι τόνισε το εσφαλμένο της ταύτισης της Παλαιοπρέβεζας με τη Νικόπολη, 6 χιλιόμετρα βόρεια της σημερινής Πρέβεζας, δηλ. της θέσης όπου κατά τις υπάρχουσες ενδείξεις ιδρύθηκε αργότερα η Πρέβεζα της β' μεσαιωνικής περιόδου ή νέα μεσαιωνική Πρέβεζα (πρώτη μνεία της το 1292). Γι' αυτό το λόγο, ίσως, νεότεροι ερευνητές της ιστορικής γεωγραφίας της μεσαιωνικής Ηπείρου, οι Peter Soustal και Johannes Koder, κάνουν λόγο για την Πρέβεζα ως «διαδοχικό οικισμό» (γερμαν. Nachfolgesiedlung), που σταδιακά επεκτάθηκε από τη Νικόπολη, της οποίας αρχικά υπήρξε το «επίγειον», ως την περιοχή της σημερινής πόλης.(17) Βλέπουμε δηλαδή ότι η Παλαιοπρέβεζα διαδέχτηκε σε σημασία στον Αμβρακικό τη Νικόπολη από τα μέσα του 11ου αι. και εξής. Χαρακτηριστικά ο Φουρίκης περιέγραψε την εξέλιξη της Παλαιοπρέβεζας σε σχέση με τη Νικόπολη με τους εξής χαρακτηρισμούς: σταθμός εμπορικός(σκάλα) - συνοικισμός - χωρίδιον - χωρίον - κώμη - κωμόπολις.(18)

Γνωρίζουμε, βέβαια ότι η Νικόπολη υπήρξε αρχικά έδρα και κέντρο του βυζαντινού θέματος Νικοπόλεως, που ιδρύθηκε περί το 899 μ.Χ.,(19) μέχρις ότου αντι-

(14) Για τη νέα σχολιασμένη έκδ. από τον Η. Αναγνωστάκη, Αθήνα 1985, βλ. το κριτικό σημείωμα της Κομνηνής Δ. Πηδώνια, Το χειρόγραφο του χρονικού του Γαλαξειδίου και μια πρόσφατη έκδοση το έργου, Νέα Εστία 119, τεύχ. 1410, 1 Απρ. 1986, σ. 464-5. Βλ. επίσης Σ. Λαμπάκης, λ. χρονικόν Γαλαξειδίου, ΜΓΕΥ 55, 1988, 76 Β.

(15) Εδώ βιβλιογρ. αρ. 22. Ο κ. Χρυσός, πάντως, δεν επικέντρωσε την προσοχή του στην ανακοίνωσή του στον 11ο αι., αλλά απασχολήθηκε περισσότερο με τη μεταγενέστερη περίοδο και την πληροφορία του Χρονικού του Μορέως για το έτος 1292, που πάντως δεν σχετίζεται με την Παλαιοπρέβεζα, αλλά με τη νέα μεσαιωνική Πρέβεζα.

(16) Εδώ βιβλιογρ. αρ.9, σημειώσεις 2,3,5,6. Βλ. ιδιαίτερα Φουρίκης, ΕΕΒΣ 1,1924, 280.

(17) Soustal-Koder, 242.

(18) Φουρίκης, ΕΕΒΣ 1, 1924, 293-4 και ΗΧ 4, 1929, 263-4. Πρβλ. εδώ βιβλιογρ. αρ. 9, σημ. 12.

(19) Κωνσταντίνος Πορφυρογέννητος, De Thematibus, έκδ. σχόλ. Α. Pertusi, Βατικανό 1952, σ. 92 και 176 (σημ.). Πρβλ. Δ. Ζακυθινός, Μελέται περί της διοικητικής διαίρεσεως και της επαρχιακής διοικήσεως εν τω βυζαντινώ κράτει, ΕΕΒΣ 17, 1941, 239-41.

καταστάθηκε στο ρόλο αυτό από τη Ναύπακτο λίγο αργότερα, ίσως στις αρχές του 10ου αι.(20) Από τον 9ο αι., και ιδιαίτερα κατά τους 10ο και α΄μισό του 11ου, η Νικόπολη - στην ουσία όλο το θέμα Νικόπολης - δέχτηκε επανειλημμένα επιθέσεις Βουλγάρων, με αποτέλεσμα οι κάτοικοι της λεηλατημένης πόλης να ζητήσουν καταφύγιο σε γειτονικές τοποθεσίες. Όπως, μάλιστα, πίστευαν ορισμένοι παλαιότεροι μελετητές, τότε θα πρέπει να ιδρύθηκαν οι πρώτοι καταυλισμοί της Παλαιοπρέβεζας.

Ήδη το 1913 ο Αλέξανδρος Φιλαδελφεύς, ο οποίος πραγματοποίησε σημαντικό ανασκαφικό έργο στη Νικόπολη, έγραψε για πρώτη φορά, ότι η καταστροφή αυτή της πόλης πρέπει να χρονολογηθεί στο 1080,(21) αν και ο ίδιος επιφανής ερευνητής έσπευσε το 1930 σε έγκυρο περί Νικοπόλεως εγκυκλοπαιδικό λήμμα του να αναχρονολογήσει την καταστροφή αυτή στο 10ο αι. ή λίγο αργότερα.(22) Νωρίτερα, το 1924, ο Γ.Σωτηρίου είχε προτείνει το 980 μ.Χ.,(23) ενώ ένα χρόνο μετά την αναχρονολόγηση του Φιλαδελφεύς, το 1931, ο Ι.Δημάρατος σε δικό του έγκυρο εγκυκλοπαιδικό λήμμα περί Πρεβέζης αναφέρθηκε για πρώτη φορά σε μια δήθεν

Του ίδιου, Βυζαντινή ιστορία, Α' 340 και χάρτης σ. 336. N. Oikonomides, les listes de préséance Byzantines des 9e et 10e siècles, Παρίσι 1972, σ. 351, σημ. 58. Του ίδιου, στην Ιστορία Ελληνικού Έθνους (Εκδοτικής Αθηνών), τομ. Η', 1979, σ. 172 και χάρτης. Soustal-Koder, 53-4 σημ. 64, 213-14: λ. Nikopolis. Χριστοφιλοπούλου, ό.π., τόμ. Β' 1: 610-867, Αθήνα 1981, 284. Ostrogorsky, ό.π., Β', 65,123. Μάρθα Γρηγορίου Ιωαννίδου, Παρακμή και πτώση του θεματικού θεσμού. Συμβολή στην εξέλιξη της διοικητικής και της στρατιωτικής οργάνωσης του Βυζαντίου από τον 10ο αι. και εξής, διδακτορική διατριβή, Παν/μιο Θεσσαλονίκης, 1985, σ. 50. Πρόσφατα τη συμβολή με παρουσίαση τύπων σφραγίδων (τέλη 9ου - α΄μισό 11ου αι.) που προφέρουν χρήσιμες πληροφορίες για τη διοικητική ιστορία του θέματος Νικοπόλεως, καθώς και για τις σχέσεις του με άλλες διοικητικές περιοχές (Πελοπόννησος, Κεφαλληνία, Θεσσαλονίκη), είναι αυτή των Natascha και Werner Seibt, die sphragistischen Quellen, zum byzantinischen thema Nikopolis, στα πρακτικά Νικόπολις Α' (εδώ βιβλιογρ. αρ. 21), σ. 327-47. Φυσικά δεν πρέπει εδώ να ξεχνούμε τη σημαντική αρχαιοπρεπή αναφορά (για το 1436) του Κυριάκου Αγκωνίτη στην Πρέβεζα ως «αρχαιοτάτη πολιτεία Νικόπολη»: βλ. εδώ βιβλιογρ. αρ. 9, σημ. 40-43, ιδιαίτ. το παλαιό άρθρο του Zieberth στα XH 1, 1925, 111 και 114. Επίσης πρβλ. J. Irmascher, Nikopolis in der Reiseliteratur der Turkenzeit, στον τόμο Νικόπολις Α' ό.π., 369-94, εδώ 370.

(20) Για τη μεταβολή αυτή βλ. λεπτομέρειες στην υπό εκτύπωση ανακοίνωσή μου με τίτλο «Η Ναύπακτος από τα πρωτοβυζαντινά χρόνια ως την Οθωμανική κατάκτηση του 1499. Ιστορικό διάγραμμα», Πρακτικά Α' Ιστορικού και Αρχαιολογικού Συνεδρίου Αιτωλνοακαρνίας (Αγρίνιο 21-23 Οκτωβρίου 1988). Πρβλ. Φερεντίνος, Ιστορία Ακαρνανίας, Β', σ. 74, 87-8. Εσφαλμένα παρουσιάζεται η Νικόπολη ως έδρα του ομώνυμου θέματος γύρω στο 1025 στον Ostrogorsky, ό.π., Β', χάρτης σ. 192 το ίδιο λάθος και στην Cambridge Medieval History Δ' 2, 1967, σ. 52 (χάρτης). Βλ. και τον χάρτη στην ΙΕΕ Η', σ. 127, όπου η Νικόπολη εικονίζεται ως έδρα τον 10ο αι.

(21) Πρακτικά Αρχαιολ. Εταιρ. Αθηνών, 1913, σ. 83 εξ.

(22) ΜΕΕ 18, σ. 312.

(23) Πρβλ. Φουρίκης, ΕΕΒΣ 1, 1924, 293 σημ. 2. ΗΧ 3, 1928, 140.

(24) ΜΕΕ 20, σ.654-9, εδώ 654C. Στη βιβλιογρ.του ογκώδους λήμματός του ο Δημάρατος αναφέρει ανέκδοτη πραγματεία περί της Πρεβέζης του Γ.Δ.Γερογιάννη, από όπου σταχυολογήθηκε το υλικό για τη σύνθεση του δικού του λήμματος στη ΜΕΕ. Άγνωστο είναι αν ο Γερογιάννης ανέφερε κάτι επιπρόσθετα περί του γεγονότος του 1065.

«β' βουλγαρική επιδρομή» του 1065, κατά την οποία η Νικόπολη «εξέλιπεν». (24) Αξίζει εδώ να παρατηρηθεί ότι η τελευταία αυτή εκδοχή έχει γίνει πρόσφατα αποδεκτή από τον ανώνυμο ληματογράφο της Μεγάλης Σοβιετικής Εγκυκλοπαίδειας (25) και τη Μαρία Ρογδάκη. (26)

Το 1928, πάντως ο έγκυρος μελετητής του ηπειρωτικού χώρου, Πέτρος Φουρίκης, σε σημαντικό του άρθρο έγραφε: «η βαθμιαία και ουδόλως διαφέρουσα της καταστροφής εξάντλησις της Νικοπόλεως οφείλεται εις τα υό των Βουλγάρων επί ένα και ήμισυ αιώνα (27) καταφερόμενα πλήγματα». (28) Ο Φουρίκης ειδικότερα αναφέρει:

α) Βουλγαρική επιδρομή επί βασιλείας του Ρωμανού Α' Λακαπνού (919-44), παρατηρώντας ότι είναι άγνωστο αν τα βουλγαρικά αυτά φύλα εγκαταστάθηκαν οριστικά «περί την Νικόπολιν». (29)

β) Μια άλλη συγκεκριμένη βουλγαρική επιδρομή επί τσάρου Συμεών (893-927), το 927 μ.Χ. (30) και

γ) Μια τρίτη βουλγαρική επιδρομή επί τσάρου Σαμουήλ (976-1014), ανάμεσα στο 977 και στο 986, για την οποία ο Φουρίκης ως μοναδική του πηγή μνημονεύει τον Παπαρρηγόπουλο. (31)

Τελειώνει δε ο Φουρίκης το σκεπτικό του ως εξής: «Ενταύθα περατούνται αι περί της πολιτικής ιστορίας της Νικοπόλεως ειδήσεις, αι δε μετά ταύτα περί αυτής πληροφορίες ανάγονται εις το θέμα Νικοπόλεως, όπερ εφ' ικανόν εισέπ χρόνον φαίνεται ότι διετηρήθη ως τίτλος κρατικής υποδιαίρεσεως, ή εις την μητρόπολιν Νικοπόλεως ήπς ως εκκλησιαστικός τίτλος διετηρήθη επί βραχύ υπό τον τύπον «ο Ναυπάκτου Νικοπόλεως». (32)

Το 1966 ο πατήρ Laurent σε εγκυκλοπαιδικό άρθρο του περί της μητροπόλεως Νικοπόλεως (33) χρονολόγησε τη βουλγαρική επιδρομή και λεηλασία της πόλης ανάμεσα στο 918 και 929, κάνοντας μάλιστα λόγο και για σταδιακή ανηκτικότητα του εγκωρίου ελληνικού στοιχείου από βουλγαρικό, ενώ και σε άλλα σύγχρονα περί Νικοπόλεως λήμματα γίνεται λόγος για τη βουλγαρική αυτή επιδρομή και κατάληψη της πόλης το 929, χωρίς όμως να πιστοποιείται και παραμονή των επιδρομέων εκεί. (34)

Την ορθότερη άποψη για την προαναφερόμενη βουλγαρική εισβολή παρουσιάζει

(25) ΜΣΕ 28, 1982, σ. 513.

(26) ΜΓΕΥ 44, 1987, σ. 429. Βλ. επίσης βιβλιογρ. αριθ. 1, 2, 4, 6 και τις σποραδικές πληροφορίες στον αριθ. 7

(27) Δηλ. την περίοδο 829-986 μ.Χ.

(28) ΗΧ 3, 1929, σ. 158.

(29) 'Ο.π., 137-158.

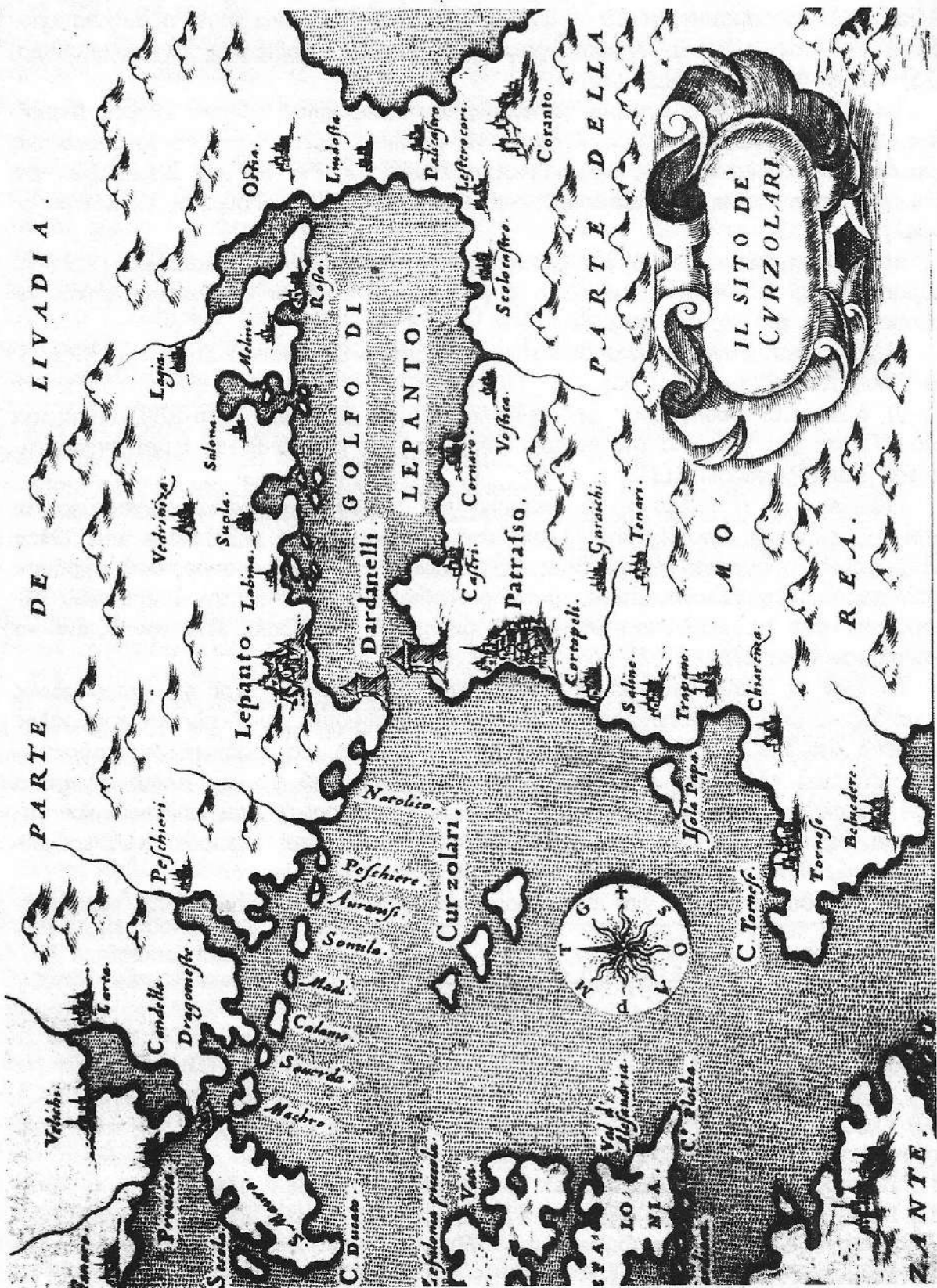
(30) 'Ο.π., 137-8, 158 με λάθος παραπομπή στον Κεδρηνό, CSHB, Β', σ. 628 αντί του ορθού Β', 312-13 (=Σκυλίτζης, CFHB, σ. 226)

(31) Παπαρρηγόπουλος, ό.π., Δ' 1, σ. 173. Φουρίκης, ό.π., 138-9, 158.

(32) Πρβλ. Soustal-Koder, 54, σημ. 67. V. Laurent, ΘΗΕ 9, 1966, στήλ. 543-5, εδώ 544. Βλ. επίσης Τ. Χριστόπουλος (βιβλιογρ. αριθ. 20).

(33) ΘΗΕ 9, 1966, στήλ. 544.

(34) Αλκμήνη Σταυρίδη, Νικόπολη, ΜΣΕ, 24, 1981, σ. 289. Ανών., Νικόπολη, ΜΓΕΥ 41, 1986, σ. 49.

1590. Map of Western Greece by Porcacchi.

1590. Χάρτης του Ιονίου (Porcacchi). Δυτική Ελλάδα.

ζουν οι Soustal και Koder στο γνωστό τους ιστοριογεωγραφικό εγχειρίδιο περί Νικοπόλεως και Κεφαλληνίας, γράφοντας: «Γύρω στο 930 αναφέρεται επιδρομή και λεηλασία της Νικόπολης (φανερά εδώ εννοείται το θέμα Νικοπόλεως και όχι η πόλη). Αυτοί (35) έμειναν εκεί, όπου λίγο αργότερα αναγνώρισαν την εξουσία του αυτοκράτορα». (36) Φυσικά, οι λεηλασίες αυτές των Βουλγάρων τρία χρόνια μετά το θάνατο του τσάρου τους, Συμεών, πρέπει να ταυπιστούν με τις αναφερόμενες βουλγαρικές επιδρομές σε σημαντικές βυζαντινές ιστοριογραφικές πηγές του 10ου και 11ου αι. (37) εμφανώς όμως δεν μπορεί να γίνει αποδεκτό ότι στη διάρκεια τους η πόλη καταστράφηκε ήδη από τον 10ο αι. Ακόμη, το ότι οι Soustal και Koder αποδίδουν τις βουλγαρικές αυτές επιδρομές του 930 στο θέμα Νικοπόλεως γενικά και όχι μόνο στην ομώνυμη πόλη, φαίνεται καθαρά από το ότι στο λεπτομερές ειδικό περί Νικοπόλεως λήμμα τους στο ιστοριογεωγραφικό τους παράρτημα η επιδρομή δεν αναφέρεται καθόλου. (38)

Κατά την άποψή μας η καταστροφή αυτή πρέπει να μεταφερθεί ενάμισυ περίπου αιώνα αργότερα, στο έτος 1065, και να συνδυαστεί με την μεγάλη εισβολή των Ούζων στον ελλαδικό χώρο τη χρονιά εκείνη. Το σχετικό απόσπασμα από το Χρονικό του Γαλαξειδίου που αναφέρει την εμφάνιση των Ούζων ως «πειρατών ντυμένων με τομάρια ωσάν αρκούδες», είχε αρχικά χρονολογηθεί από τον πρώτο εκδότη του Χρονικού, τον Κωνσταντίνο Σάθα, στο 1059, (39) ήδη όμως το 1934 η ορθή χρονολογία 1064-5 προσδιορίστηκε από τον V. Zlatarsky και έγινε αργότερα αποδεκτή από τον G. Ostrogorsky (40) για να την υιοθετήσουν και ο νεότερος εκδότης του χρονικού, Ηλίας Αναγνωστάκης (41) αλλά και ο μελετητής του φωκικού χώρου, Δρόσος Κραβαρτόγιαννος. (42)

Για το ότι η αναφορά του Χρονικού στους πειρατές αυτούς δεν πρέπει να συνδυάζεται με Βουλγάρους συντείνει και το αδιαφιλονίκητο γεγονός ότι όλο το α' μέρος του χρονικού κάνει λόγο για τις επιδρομές και λεηλασίες των «αγριωπών και χριστιανομάχων Μποργάρων» (43) ενώ εδώ, στις αρχές του β' μέρους του έργου, αναφέρονται οι «άλλοι πειρατές», που κατά τη γνώμη μου δεν μπορεί να είναι άλλοι από τους Ούζους. Ας δούμε το σχετικό κείμενο του ιερομονάχου Ευθυ-

(35) Ενν. οι Βούλγαροι.

(36) Soustal-Koder, σ. 54.

(37) Συνεχιστές Θεοφάνης, CSHB, 420. Σκυλίτζης, CFHB 226 = Κεδρηνός, CSHB, τόμ. Β', 312-13. Βουλγαρική μετ. σχόλ. από τον Zlatarsky (βλ. παρακάτω σημ. 40), τόμ. Α'2, Σόφια 1927, σ. 837 πρβλ. στο ίδιο, σ. 538 (για το 930).

(38) Soustal-Koder, 213-14.

(39) Κ. Σαθάς, Χρονικόν ανέκδοτον Γαλαξειδίου, Αθήνα 1865, 196 = ανατ. 1914, 203.

(40) V. Zlatarsky, Ιστορία του βουλγαρικού κράτους κατά το Μεσαίωνα (βουλγ.), τόμ. Β', Σόφια 1934, 115. Ostrogorsky, ό.π., Β', 327 σημ. 58.

(41) Αναγνωστάκης, ό.π., 20-2 (κείμ.), 78-9 (σχόλια): «... μετά το φθινόπωρο του 1064». βλ. επίσης Π. Χιδίρογλου, οι Έλληνες Πομάκοι και η σχέση τους με την Τουρκία, Αθήνα 1990, 69.

(42) Δ. Κραβαρτόγιαννος, απόψεις περί της επιδρομής των Βουλγάρων στην Ελλάδα τον 10ο αι. και το δαλματικό τοπωνύμιο Σάλωνας, Βυζαντινός Δόμος 1, 1987, 213-20, εδώ 219 σημ. 21.

(43) Αναγνωστάκης, ό.π., 15-19 (κείμ.), 77-8 (σχόλια).

μίου (εκδ. Αναγνωστάκης, σ. 20-22):

Περνώντας καιρός, ήρθασι άλλοι πειρατές εντυμένοι τομάρια ωσάν αρκούδες, και τρώγοντας άψητα κρέατα ωσάν θερία και ανθρώπους ζωντανούς στη σούφλα εψήσασι. Και εσκλαβώσασι ούλη την Ελλάδα, που την ελέγασι Ρουμανία.(44) Και σκλαβώνοντας τον τόπο απανθρώπινα οι αντίσχυστοι τον ειυραγνεύσασι. Εχαλάσασι γούν τες εκκλησίες και αρπάξασι ό,τι εβρήκασι ασημικό και μάλαμα και εβασανίσασι τους Χριστιανούς. Ετότες γούν το Γαλαξειίδι και το Σάλοντας ερήμαξε και όσοι εμείνασι Σαλονίτες και άλλοι χωριανοί, μαζί με τους Γαλαξειδιώτες, επήγασι και εκλεισθήκασι στα γύρω νησόπουλα και εις κάπι παράμερες σπηλιές μέσα εις βράχους βαθειούς, κατεβαίνοντας με τριχες και ζώντας με φόβο και τρομάρα εις εκείνες τες σπηλιές, όπου είναι κοντά στα νησόπουλα του Γαλαξειδίου κατά την στεριά. Γιατί κανένας δεν απεκοτούσε να φανερωθή, έστοντας εκείνοι οι φοβεροί πειράτες να εστεκόντασι με το σπαθί στο χέρι, σφάζοντας και αρπάζοντας. Και εμείνασι κουρσεύοντας και εξολοθρεύοντας χρόνια δύο. Και ύστερα ήρθανε καταπάνου τους βασιλικά στρατεύματα και εγίνηκε αμάχη φοβερή, και βοηθώντας και με τη χάρη του Θεού τους εξολοθρεύσασι και εξεσκλαβώθηκε το γένος.

Όπως αναλαμβάνεται κανείς, οι τόποι που αναφέρονται σαφώς ως πληγέντες απο τους επιδρομείς είναι το Γαλαξειίδι και ο Σάλοντας (Άμφισσα), ενώ δεν αναφέρονται ούτε η Ναύπακτος, που θα πρέπει μάλλον να θεωρηθεί δεδομένο ότι υπέστη και αυτή την επιδρομή των Ούζων,(45) ούτε και η Νικόπολη. Πριν δύο χρόνια στο ιστορικό συμπόσιο της Πρέβεζας ο καθ. Χρυσός σε παρέμβασή του επί της ανακοίνωσής μου είχε παρατηρήσει πως θεωρούσε απίθανο να είχαν φθάσει οι Ούζοι ως την Νικόπολη, αφού θα τους ήταν αδύνατον να διαβούν την Πίνδο στο χειμώνα του 1064-5, που είναι γνωστό από τις πηγές το πόσο δριμύς ήταν. Η σωστή αυτή τοποθέτηση, όμως, καθόλου δεν αποκλείει άφιξη των Ούζων στη Νικόπολη και την περιοχή της, αφού η Πίνδος δεν πρέπει να θεωρηθεί η μόνη υποχρεωτική διάβαση προς την Ήπειρο. Εφόσον μάλιστα έχουμε ως δεδομένη την πληροφορία του γαλαξειδιώπικου χρονικού ότι οι Ούζοι έφθασαν στις βόρειες ακτές του Κορινθιακού, όπως επίσης και την πληροφορία ότι κάποια μεγάλη επιδρομή κατέστρεψε τη Νικόπολη το 1065, νομίζω πως θα πρέπει να συνδυάσουμε τα δύο γεγονότα. Από το συνδυασμό αυτό συμπεραίνουμε πως, μετά τις λεηλασίες τους στο Γαλαξειίδι, κατά πάσα πιθανότητα στη Ναύπακτο, αλλά και στα Σάλωνα, οι Ούζοι στράφηκαν με ένα προκεχωρημένο τους φυλάκιο βορειοδυτικά φθάνοντας μέχρι τη Νικόπολη, την οποία λεηλάτησαν, χωρίς βέβαια να παραμείνουν στην περιοχή, λόγω της τελικής εξουδετέρωσης του ουζικού κινδύνου.(46)

Με την καταστροφή αυτή της Νικόπολης, της οποίας οι κάτοικοι ζήτησαν καταφύγιο ως πρόσφυγες σε γειτονικές περιοχές, πρέπει κατά τη γνώμη μου να συσχεπισθεί η ίδρυση της πρώτης μεσαιωνικής Πρέβεζας, της Παλαιοπρέβεζας.

(44) Ενν. η «Ρωμανία», δηλ. η Βυζαντινή Αυτοκρατορία.

(45) Βλ. εδώ παραπάνω σημ. 10. Η Ναύπακτος αναφέρεται λίγες γραμμές παραπάνω στο Χρονικό (σ. 20, έκδ. Αναγνωστάκης) ως Έπαχτος σε συνδυασμό με την καταστροφική πανώλη του 1054. Πρβλ. την πρόσφατη ανακοίνωσή μου, εδώ αρ. 9, σημ. 20.

(46) Βλ. εδώ σημ. 13.

ΕΠΙΛΟΓΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

1. Ανών., λήμμα Πρέβεζα-Πρέβεζας νομός, Μεγάλη Σοβιετική Εγκυκλοπαίδεια 28, 1982, σ. 513-14
2. Ανών., λ. Πρέβεζας, Νομός-Στενά-Όρμος, Μεγάλη Γενική Εγκυκλοπαίδεια Υ-ΔΡΙΑ (=ΜΓΕΥ) 44, 1987, 430-5.
3. Δημάρατος Ι., λ. Πρέβεζα, Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια ΠΥΡΣΟΥ (=ΜΕΕ) 20, 654-8.
4. Κλαδάς Ν.- Νικοτσάρας Γ., λ. Πρεβέζης ναυτική-στρατιωτική ιστορία, ΜΕΕ 20, 658-9.
5. Laurent V., Νικοπόλεως (Πρεβέζης) Μητρόπολις, Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαίδεια (=ΘΗΕ) 9, 1966, στήλ. 534-5.
6. Λυκούδης Σ., λ. Πρεβέζης (νυν Νικοπόλεως) επαρχία, ΜΕΕ 20, 659-60.
7. Παλιούρας Αθ., Βυζαντινή Αιτωλοακαρνανία, Αθήνα 1985.
8. Ρογδάκη, Μ., λ. Πρέβεζα, ΜΓΕΥ 44, 1987, 42-30.
9. Σαββίδης Α., Η τουρκική κατάληψη της Πρέβεζας από τα Βραχέα Χρονικά, ανακοίνωση στο Διεθνές Συμπόσιο «Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΠΡΕΒΕΖΑΣ» (Πρέβεζα / Οκτώβριος 1989), Τετράμηνα, τεύχη 46-47, Αμφισσα 1991, 3053 - 68, αγγλ. περίληψη.
10. Schreiner P., Die Byzantinische Kleinchroniken, 3 τόμοι, Βιέννη 1975-9.
11. Soustal P.-Koder J., Nikopolis und Kephallenia, Tabula Imperii Byzantini, αρ. 3, Βιέννη 1981, ιδιαιτ. σ. 93 εξ., 97,104-5 (λ. Ambrakikos Kolpos), 213-14 (λ. Nikopolis), 242 (λ. Prebeza).
12. Uspensky F., πότε και από ποιόν κτίστηκε η πόλη Πρέβεζα, μεταξύ Ηπείρου και Ακαρνανίας (ρωσικά), Πρακτικά Ακαδημίας Πετρούπολης, 1 Απριλίου 1926 (κριτική παρουσίαση της υπ' αρ. 15 μελέτης του Π. Φουρίκη).
13. Φερεντίνος Γ., Ιστορία της Ακαρνανίας, τόμος Β': 31 π.Χ. - 1479 μ.Χ., Αθήνα 1989.
14. Φιλαδελφεύς Α., Ανασκαφαί Νικοπόλεως - Χριστιανικά μνημεία Πρεβέζης, Πρακτικά Αρχαιολογικής Εταιρείας Αθηνών 1913, σ. 83-112 και 1914, σ. 219-39.
15. Φουρίκης Π., Η Πρέβεζα. Θέσις - κτίσις - όνομα, Επετηρίς Εταιρείας Βυζαντινών Σπουδών (=ΕΕΒΣ) 1, 1924, 274-94 με λεπτομερή παλαιότερη βιβλιογραφία.
16. Του ιδίου, Zur Etimologie von Πρέβεζα, Philologische Wochenschrift 17, 1927, σ. 509.
17. Του ιδίου, Μικρά συμβολή εις την Ηπειρωτικήν ιστορίαν. Νικόπολις - Πρέβεζα. Α': Νικόπολις, Ηπειρωτικά Χρονικά (=ΗΧ) 3, 1928, 117-59.
18. Του ιδίου, Μικρά συμβολή ..., Β': Πρέβεζα, ΗΧ 4, 1929, 263-94.
19. Του ιδίου, Μικρά συμβολή ..., Γ': Χριστιανικά μνημεία Πρεβέζης, ΗΧ 5, 1930, 211-28.
20. Χριστόπουλος Τ., λ. (Νικοπόλεως-) Πρεβέζης μητρόπολις ΘΗΕ 9, 1966, στήλ. 545-9.
21. Χρυσός Ε. (επιμ. έκδ.), Νικόπολις Α'. Πρακτικά Α' Διεθνούς Συμποσίου για τη Νικόπολη (Καστροσυκιά Πρέβεζας/Σεπτέμβριος 1984), Πρέβεζα 1987 (συλλογικό έργο).
22. Του ιδίου, Από τη Νικόπολη στην Πρέβεζα, ανακοίνωση στο Διεθνές Συμπόσιο «Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΠΡΕΒΕΖΑΣ» (Πρέβεζα/ Οκτώβριος 1989) (υπό έκδοση).
23. Ziebarth E., Κυριάκος ο εξ Αγκώνος εν Ηπείρω, ΗΧ 1, 1925, 110-19.

Σχετικά με την πρώιμη Οθωμανική περίοδο στην Πρέβεζα σημαντικά στοιχεία παρέχει το σύγγραμμα του Τούρκου ιστορικού Ismail Hakki Uzuncarsili,

Osmanli Turihi B', 5η έκδοση, Άγκυρα 1988, ευρετήριο: Preveze ve muharebesi - Preveze Kalesi, καθώς και η πρόσφατα δημοσιευμένη ανακοίνωση (στο Συμπόσιο της Πρέβεζας, 1989) της Melek Delilbasi, History of Preveza in the 16th century to the Ottoman Taxation Registers, στο τουρκικό περιοδικό Osmanli Tarihi Arastirma ve Uygulama Merkezi Dergisi 2, Παν/μιο Άγκυρας 1991, 53-62 και σε ελληνική μετ. από τον Ε. Αφεντουλίδη: «Η ιστορία της Πρέβεζας το 16ο αιώνα σύμφωνα με τις φορολογικές απογραφές της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας», Πρεβεζάνικα Χρονικά, 2η περ., 7ο έτος, τεύχ. 25, Ιαν-Ιούν. 1991, 23-30. Βλ. επίσης το υπό εκδ. άρθρο του Α. Savvides, Preveza, στην Encyclopedia of Islam 2/ Encyclopedie de l' Islam 2. Τέλος αναφέρεται και η σημαντική για τον 18ο αι. ανακοίνωση (επίσης στο Συμπόσιο της Πρέβεζας, 1989) του Ιωάννη Δ. Ψαρά, κατ' οίκον έρευνα στη βενετοκρατούμενη Πρέβεζα του 1787, Πρεβεζάνικα Χρονικά, 2η περ., 6ο έτος, τεύχ. 23, Δεκ.1989 Ιούν. 1990, σσ. 8-18.

ΔΗΜΟΣ ΠΡΕΒΕΖΑΣ

**ΣΥΜΠΟΣΙΟ
ΓΙΑ ΤΟΝ
Κ.Γ. ΚΑΡΥΩΤΑΚΗ**

Πρέβεζα, 11-14 Σεπτεμβρίου 1986

ΠΡΕΒΕΖΑ 1990

Νικόπολις Α'

*Πρακτικά
του πρώτου Διεθνούς
Συμποσίου για τη Νικόπολη
(23 - 29 Σεπτεμβρίου 1984)*

Πρέβεζα 1987